
**PSIXOLOGIYADA MOTIVATSIYA VA MOTIVLAR TABIATI
VA ULARNING HAYOTIMIZDAGI ROLI**

Ilmiy rahbar: SamDChTI dotsenti - O. I. Yadgarova
SamDChTI, Ingliz fakulteti talabasi - Sh. T. Tag'ayeva

Annotatsiya: Ushbu maqola inson harakatlarining asosiy psixologik sabablari sifatida motiv va motivatsiya tushunchalarining tabiatini batafsil o'rganishga qaratilgan. Motivlar insonning ichki ehtiyojlari, hissiyotlari, qiziqishlari va intilishlarini shakllantiruvchi omillar sifatida inson hayoti va faoliyatida muhim o'rin tutadi. Ichki motivatsiya insonning o'z qiziqishlari, intilishlari va maqsadlariga asoslangan bo'lsa, tashqi motivatsiya ijtimoiy ta'sir, mukofotlar yoki jazolar orqali shakllanadi. Ushbu maqolada ushbu ikki turdagi motivatsiyaning farqlari va ularning inson rivojlanishiga ta'siri, shuningdek, harakatga undovchi kuch sifatidagi ahamiyati keng tahlil qilinadi. Zamonaviy psixologik nazariyalar, ilmiy tadqiqotlar va real hayotdan olingan misollar yordamida motivlar va motivatsiya jarayonining inson shaxsiyati, ijtimoiy munosabatlari va kasbiy muvaffaqiyatiga ta'siri yoritiladi. Maqola o'quvchilarga o'z ehtiyojlarini chuqurroq anglash va ularni samarali boshqarish orqali hayot sifati va maqsadga erishishdagi muvaffaqiyatni oshirish uchun amaliy bilim va tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: motiv, motivatsiya, A. Maslou, F. Herzberg, D. McClelland, motivatsiya turlari, biologok motivlar, psixologik motivlar, yuksak psixologik motivlar, o'quv motivlari, motivlari kurashi, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya

Abstract: This article is dedicated to a detailed exploration of the psychological nature of motives and motivation as the fundamental causes of human actions. Motives serve as key factors that shape an individual's internal needs, emotions, interests, and aspirations, holding significant importance in various aspects of life and activity. While intrinsic motivation is based on an individual's personal interests, desires, and goals, extrinsic motivation is shaped by social influences, rewards, or punishments. This article analyzes the differences between these two types of motivation and their impact on human development, as well as their crucial role in driving action. Using modern psychological theories, scientific research, and real-life examples, it examines how motivation processes influence individual personalities, social relationships, and professional success. The article offers readers practical knowledge and recommendations to better understand and manage their own needs, thereby improving their quality of life and achieving success in their goals.

Keywords: motiv, motivation, A. Maslow, F. Herzberg, D. McClelland, types of motivation, biological motives, psychological motives, higher psychological motives, educational motives, conflict of motives, intrinsic motivation, extrinsic motivation.

Motivatsiya – bu insonning harakat va faoliyatini harakatga keltiruvchi psixologik omil bo‘lib, uning hayoti va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir inson o‘z maqsadlariga erishish uchun turli sabablar va ehtiyojlar asosida harakat qiladi. Ushbu sabablar, ya’ni motivlar, ichki va tashqi omillar orqali shakllanadi va har bir insonning turmush tarzini, qarorlar qabul qilishini va faoliyatini belgilaydi. Psixologiyada motivatsiya jarayonlari, shaxsning intilishlari, maqsadlari va ehtiyojlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish inson tabiati va uning rivojlanish mexanizmlarini tushunish uchun zarurdir. Motivatsiyaning har xil turlari, ularning o‘zaro aloqasi va ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi o‘rni haqida bilim olish, faqatgina ilmiy nuqtai nazaridan emas, balki amaliy hayotda ham muhim ahamiyatga ega. Maqolada motiv va motivatsiya tushunchalarining psixologik mohiyati, ularning turli shakllari va inson faoliyatidagi roli batafsil tahlil qilinadi.

Motiv va motivatsiya tushunchalariga turli psixologlar va olimlar turlicha ta’riflar bergan. Quyida ulardan ayrimlarini keltiraman:

✓ Abraham Maslou: Maslou motivatsiyani ehtiyojlar piramidasiga asoslanib tushuntirgan. Unga ko‘ra, odamlar o‘z ehtiyojlarini qondirishga harakat qilishadi, boshlang‘ich ehtiyojlardan boshlab, yuqori darajaga ko‘tariladi (o‘zini amalga oshirishga qadar).

✓ Frederick Herzberg: Herzberg ikki omil nazariyasini ishlab chiqqan. Unga ko‘ra, motivatsiya ikki omilga asoslanadi: “motivatorlar” (qoniqish va rag‘batlantiruvchi faktlar, masalan, ishlash joyining qiziqarli bo‘lishi) va “gij-gijlovchi omillar” (ishni tark etish xavfi yoki norozilikni keltirib chiqaradigan holatlar).

✓ David McClelland: McClelland motivatsiyani uch asosiy ehtiyoj orqali izohladi: yuksalish ehtiyoji (boshqalarga nisbatan muvaffaqiyatga erishish), aloqalar ehtiyoji (boshqalar bilan aloqada bo‘lish) va hokimiyat ehtiyoji (boshqarish va boshqalar ustidan nazorat qilish).

Motivatsiya — bu odamlar va boshqa hayvonlarning ma’lum bir vaqtda xatti-harakatni boshlashi, davom ettirishi yoki to‘xtatishi sababi. Motivatsion holatlar odatda agent ichida harakat qiluvchi, maqsadga yo‘naltirilgan xatti-harakatlarga moyillikni yaratadigan kuchlar sifatida tushuniladi. Ko‘pincha turli xil ruhiy holatlar bir-biri bilan raqobatlashadi va faqat eng kuchli holat xatti-harakatni belgilaydi.¹

“Motivatsiya” odatda odamlar yoki hayvonlarning ma’lum bir vaqtda ma’lum bir xatti-harakatni boshlashi, davom ettirishi yoki tugatishini tushuntiradigan narsa sifatida aniqlanadi.²

¹ T. Wasserman, L. Wasserman “Motivation: State, Trait, or Both”, Motivation, Effort, and the Neural Network Model, 2020 — 93–101-bet. DOI:10.1007/978-3-030-58724-6_8. ISBN 978-3-030-58724-6.

² O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (O‘zME). Birinchi jild. Toshkent, 2000.

Motiv (psixologiyada) — inson faoliyatida muayyan maqsadni bajarishga sabab bo‘luvchi omil, vaj motiv shaxsni harakatga va faoliyatga undovchi, ehtiyojning yuksak shakli sifatida paydo bo‘luvchi ichki turtki hisoblanadi. Ehtiyoj va instinkt, mayl va hissiyot, ideal va boshqa motivlar jumlasiga kiradi. Hozirgi zamon psixologiyasida Motiv atamasi sub’yektni faollashtiruvchi turli hodisa va holatlarni ifodalash uchun qo‘llanadi. Xatti-harakat va faoliyat motivlarining majmuasi motivatsiya deyiladi. Motiv ehtiyoj negizida vujudga keladi va shakllanadi. Ehtiyojning barqarorlashuvi motivatsiyaning samarali shakllanishini ta’minlaydi. Harakat faoliyatning tarkibi bo‘lgani tufayli u faoliyatning maqsadi va motivatsiya orqali boshqariladi. Ba’zan “Motivatsiya” tushunchasini “emotsiya”, “maqsad”, “ustanovka” atamaları bilan almashtirish hollari uchraydi. Goho turtki, qo‘zg‘ovchi, undovchi tushunchalari bilan aynanlashtiriladi.³

E. G‘oziyevning “Umumiy psixologiya” kitobida keltirilishicha motivlar quyidagi turkumlarga bo‘linadi.

I. Shaxsning ijtimoiy ehtiyojlari bilan uyg‘unlashgan, ularning mohiyati mezonlari orqali o‘lchanuvchi motivlar:

- ❖ dunyoqarashga taalluqli, aloqador bo‘lgan g‘oyaviy motivlar;
- ❖ ichki va tashqi siyosatga nisbatan munosabatni aks ettiruvchi, shaxsiy pozitsiyani ifodalovchi siyosiy motivlar;
- ❖ jamiyatning axloqiy normalari, prinsiplari, turmush tarzi, etnopsixologik xususiyatlariga asoslanuvchi axloqiy motivlar;
- ❖ borliq go‘zalligiga nisbatan ehtiyojlarda in’ikos etuvchi nafosat (estetik) motivlari.

II. Faoliyat turlari mohiyatini o‘zida aks ettiruvchi motivlar:

- ijtimoiy-siyosiy voqeliklarni mujassamlashtiruvchi motivlar;
- kasbiy tayyorgarlik va mahoratni o‘zida namoyon etuvchi motivlar;
- o‘qishga, bilishga (kognitiv), ijodga (kreativ) oid motivlar.

III. Paydo bo‘lish xususiyati, muddati, muhlati, barqarorligi bilan umumiylikka ega bo‘lgan motivlar:

- ✓ doimiy, uzluksiz, longityud xususiyatli motivlar;
- ✓ qisqa muddatli, bir lashzali, bir zumlik va soniyalik motivlar;
- ✓ uzoq muddatli, vaqt taqchilligidan ozod, xotirjam xatti-harakatlarni talab etuvchi motivlar.

IV. Vujudga kelishi, kechishi sur’ati bioquvvat bilan o‘lchanuvchi motivlar:

- kuchli, qudratli, ta’sir doirasidagi shijoatli motivlar;
- paydo bo‘lishi, kechishi o‘rta sur’atli motivlar;

³ “Motivation: an overview”, Encyclopedia of Psychology. American Psychological Association, 2000. ISBN 978-1-55798-187-5.

- yuzaga kelishi, kechishi zaif, bo‘sh, kuchsiz, beqaror motivlar.

V. Aks ettirish darajasi, sifati nuqtai nazardan ierarxiya vujudga keltiruvchi motivlar.

- biologik motivlar;
- psixologik motivlar;
- yuksak psixologik motivlar.⁴

Quyida ulardan ayrimlariga ta’rif beramiz:

□ Biologik motivlar: Biologik motivlar hayotiy ehtiyojlar va organizmning hayotini saqlashga qaratilgan instinktiv motivlardir. Ular fiziologik ehtiyojlar, masalan, ochlik, chanqoqlik, uyqu, jinsiy ehtiyojlar va h.k., bilan bog‘liq. Bu motivlar organizmning hayotiy funksiyalarini ta’minlash uchun zarurdir va odatda biologik instinktlar va fiziologik holatlarga asoslanadi.

□ Psixologik motivlar: Psixologik motivlar insonning ruhiy va emosional ehtiyojlarini ifodalaydi. Bu turdagi motivlar insonning o‘z-o‘zini tasdiqlash, boshqalardan qoniqish olish, muvaffaqiyatga erishish va o‘z qadrini oshirish kabi psixologik ehtiyojlardan kelib chiqadi. Misol uchun, sevgi, do‘stlik, ijtimoiy qabul qilish va e’tirof olish kabi ehtiyojlar psixologik motivlarga kiradi.

□ Yuksak psixologik motivlar: Yuksak psixologik motivlar insonning ruhiy va intellektual o‘rishini, jamiyatga foyda keltirishni va o‘zini kamolotga yetkazishni maqsad qilgan motivlardir. Bu motivlar kishining o‘zgarish va o‘rishga bo‘lgan ishtiyoqidan, hayotning chuqur maqsadlarini izlashdan va boshqalarga yordam berishdan kelib chiqadi. Masalan, ilm-fan, san’at, madaniyat rivoji, ijtimoiy adolatni ta’minlash, boshqalarga yordam berish kabi yuksak maqsadlar yuksak psixologik motivlarga misol bo‘ladi.

Xorij psixologiyasida o‘qish motivlarini ong nazariy tahlili, o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqish va motivatsiyasini tushunishga qaratilgan. Kognitiv psixologiya motivlarni insonning bilim va qarorlar orqali tushuntiradi, motivning kuchayishi o‘quvchilarning o‘qishdan qanday foyda olishlarini anglashiga bog‘liq. Insonparvar psixologiya esa o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirish va maqsadlariga erishish istagini rag‘batlantiradi, bunda Maslouning ehtiyojlar piramidasi asosiy o‘rin tutadi. Shuningdek, tashqi omillar, masalan, o‘qituvchilar va ijtimoiy muhit, o‘qish motivini kuchaytiradi. Ong nazariy tahlili ichki va tashqi omillar orasidagi o‘zaro ta’sirni hisobga olib, motivatsiyaning rivojlanishini tushunishga yordam beradi.

O‘quv motivlari - bu o‘quvchilarni o‘quv faoliyatining turli tomonlariga yo‘naltirishdir. Masalan, o‘quvchining o‘zi o‘rganayotgan ob’ekt bilan bajaradigan ishga qaratilgan bo‘lsa, ularni bilish motivlari deb atash mumkin. Agar o‘quv faoliyati

⁴ E.G‘.G‘oziev "Umumiy psixologiya" o‘quv qo‘llanmasi Toshkent – "Universitet" – 2002 (125-bet)

o‘quv jarayonida turli kishilar bilan to‘g‘ri muloqot qilishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, ijtimoiy motivlar namoyon bo‘ladi. Boshqacha qilib aytganda, ba‘zan o‘quvchilarda bilish jarayoni, qolganlarida esa boshqalar bilan muloqot o‘qish faoliyatini motivlashtirib turadi.⁵

Motivlar kurashi (lot. motivus - harakatchan) - qaror qabul qilish bilan bog‘liq irodaviy harakatlar bosqichi.⁶

Quyida o‘zimiz o‘tkazgan mashg‘ulot namunasini keltiraman.

Mashg‘ulot nomi: Ichki va Tashqi Motivatsiya: Psixologik Tajriba

Maqsadi: Talabalarga motiv va motivatsiya tushunchalarining psixologik mohiyatini tushuntirish, ichki va tashqi motivatsiyaning inson faoliyatiga ta‘sirini amaliy tajriba orqali ko‘rsatish va motivatsiyani boshqarishning ahamiyatini o‘rgatish.

Ishtirokchilar: Darsda ishtirok etgan 20 nafar talaba ikki guruhga bo‘lingan. Har bir guruhga turli vazifalar berildi: birinchi guruhga o‘zlari yoqtirgan faoliyatni bajarish, ikkinchi guruhga esa tashqi mukofot olish uchun belgilangan vazifani bajarish topshirig‘i berildi.

Asosiy qism.1-qadam: Ichki Motivatsiyani Sinash

Birinchi guruhga o‘zlari yoqtirgan faoliyatni bajarish vazifasi topshirildi. Har bir ishtirokchidan o‘zining sevimli mashg‘uloti (masalan, musiqa tinglash, kitob o‘qish, rasm chizish) bilan shug‘ullanishi so‘raldi. Bu faoliyatni bajarishda ishtirokchilar o‘z hissiyotlarini, qoniqish darajalarini yozib bordilar. Ularning fikricha, bu faoliyatni amalga oshirishda qanday ruhiy holatlarni boshdan kechirganliklari, zavqlanish yoki zerikish darajasi haqida so‘raldi.

2-qadam: Tashqi Motivatsiyani Sinash

Ikkinchi guruhga esa tashqi mukofot olish uchun maqsadli vazifa berildi. Har bir ishtirokchi vazifani bajarib, eng yaxshi natijani ko‘rsatganlarga mukofotlar (masalan, kichik sovrinlar) beriladi. Vazifa bajarilishi davomida ishtirokchilardan faqatgina natijaga erishish uchun faoliyatni bajarishlari talab qilindi. Bunda, faoliyatni bajarishda qoniqish darajasi va o‘zgarishlar haqida fikrlar olindi.

Natijalar: Tajriba yakunida, birinchi guruh, ya‘ni ichki motivatsiyaga asoslangan faoliyatni bajargan ishtirokchilar o‘zlarini ko‘proq qoniqarli his qilishganligini ta‘kidladi. Ular, faoliyatni o‘z qiziqishlari asosida bajarishganligi sababli, shaxsiy zavq va qoniqishni ko‘proq his qilishgan. Ikkinchi guruh, ya‘ni tashqi mukofot olish uchun

⁵ I. Xalilova, I Xaydarov “Umumiy psixologiya” darsligi. Toshkent –2009
<https://lib.jdpu.uz/storage/uploads/files/Umumiy%20psixologiya.%20Xalilova.pdf>

⁶ SH. Baratov, L.Olimov, O.Avezov “Psixologiya nazariyasi va tarixi” darsligi Toshkent, 2019 (483-bet)

faoliyatni bajaranganlar, esa faoliyatni bajarish jarayonida qoniqish darajasi pastroq bo'lgani va faqatgina mukofot olishga yo'naltirilganligini bildirganlar.

Tahlil: Bu tajriba shuni ko'rsatdiki, ichki motivatsiya (ya'ni, shaxsiy qiziqish va ehtiyojlarga asoslangan faoliyat) odamni uzoq muddatli va barqaror harakatga undaydi. Tashqi motivatsiya, o'z navbatida, qisqa muddatli maqsadlarga erishishda samarali bo'lishi mumkin, ammo insonning faoliyatdan qoniqish darajasi pastroq bo'ladi. Tajriba natijalariga ko'ra, ichki motivatsiya insonning umumiy psixologik holatiga va samarali faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Mashg'ulot xulosasi: Tajriba psixologik motivatsiya jarayonlarining inson faoliyatiga ta'sirini ko'rsatdi. Ichki motivatsiyaning ahamiyati, shuningdek, tashqi motivatsiyaning faqat vaqtinchalik ta'sirini tushunish talabalarga o'z hayotida motivatsiyani qanday boshqarish va maqsadga erishish yo'llarini belgilashda yordam beradi. O'tkazilgan tajriba shaxsiy rivojlanish va muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiyaning kuchli vosita ekanligini amaliy ravishda ko'rsatdi.

Xulosa qilib aytish kerakki, motiv va motivatsiya inson faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan hisoblanadi. Ichki motivatsiya, shaxsiy qiziqish, ehtiyoj va maqsadlarga asoslanib, uzoq muddatli va barqaror harakatni rag'batlantiradi, shuningdek, odamning o'zini qoniqarli va muvaffaqiyatli his qilishi uchun muhim ahamiyatga ega. Tashqi motivatsiya esa ko'proq tashqi rag'batlar, mukofotlar yoki jazolar orqali insonni harakatga keltiradi, ammo uning ta'siri qisqa muddatli bo'lishi mumkin. Tadqiqotlar va tajribalar shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiya nafaqat samarali faoliyatni ta'minlaydi, balki shaxsiy rivojlanishga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun motivatsiyaning ikkala turi o'rtasidagi muvozanatni to'g'ri tashkil etish, odamlarning o'z maqsadlariga erishishida samarali va barqaror natijalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. T. Wasserman, L. Wasserman "Motivation: State, Trait, or Both", Motivation, Effort, and the Neural Network Model, 2020 — 93–101-bet. DOI:10.1007/978-3-030-58724-6_8. ISBN 978-3-030-58724-6.
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (O'zME). Birinchi jild. Toshkent, 2000.
3. "Motivation: an overview", Encyclopedia of Psychology. American Psychological Association, 2000. ISBN 978-1-55798-187-5.
4. E.G'.G'oziev "Umumiy psixologiya" o'quv qo'llanmasi Toshkent – "Universitet" – 2002 (125-bet)
5. I. Xalilova, I Xaydarov "Umumiy psixologiya" darsligi. Toshkent –2009 <https://lib.jdpu.uz/storage/uploads/files/Umumiy%20psixologiya.%20Xalilova.pdf>
6. SH. Baratov, L.Olimov, O.Avezov "Psixologiya nazariyasi va tarixi" darsligi Toshkent, 2019 (483-bet)
7. Ilmiybaza.uz sayti https://ilmiybaza.uz/?utm_source=chatgpt.com